

25/08/2018

הבאתיה ומרוב ענותנותו של הלל היה משנה מפני השלום ע"כ ע"ש, והנה התם שינה במה שהוא עתה, אך לפי דברי רש"י דעבד כן משום ענוה נחא, וכבר למד רבינו החיד"א מהך דפ"ב דמציעא דענוה עדיפה מהשלום בענין זה. מיהו לקושיתו של רבינו החיד"א מהך דמציעא אנא עבדא תרצתי באופן אחר, דהתם אין זה שינוי גמור אם שואלים אותו אם יודע וישיב לאו, כי בשיעור הידיעה יש כמה מדרגות וכל חד אע"פ שהוא יודע נקרא אינו יודע לגבי הגדול ממנו שיש בה ידיעה יותר ושגורה בפיו יותר, וא"כ אם אמר איני יודע כוונתו לומר לגבי רב פלוני נחשב אני שאיני יודע, עכ"ל.

וכעת ראיתי שבספר ניב שפתים מהדורת תשמ"ט ח"א עמ' ע"ו בחידושים כתב על דברי הש"ך סי' ע"ה סקנ"ז הנ"ל באות כ', וז"ל: וטעמא דמילתא נראה, דהא דאסור לטעון בבי"ד שקר להציל עצמו מהפסד, הוא רק כשטוען טענה ועפ"י טענתו יפסקו בי"ד, דאז אמרינן שאף שעושה כן בשביל להציל עצמו מהפסד, מ"מ לבי"ד אין כח לפסוק דין רק עפ"י טענות אמת וכו', אבל כאן שטוען איני יודע, שאין כאן שום טענה מותר, עכ"ל. ועצמא"ש ועדיין צ"ב.

והגאון מוהר"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א כתב לי ביישוב הסתירה שבדברי הש"ך הנ"ל באות כ' כדלהלן: ומאי דבדק לן מר בדברי הש"ך ריש ע"ה שכתב שאסור לטעון טענת שקר אף שהדבר אמת ואילו שם בסקנ"ז כתב שמותר לטעון איני יודע כדי להפטר משבועת מודה במקצת לענ"ד היה נראה שסובר הש"ך שאין איסור לטעון טענות שקר כדי ליפטר מממן שבאמת פטור ובדוגמה שטוען לא לויתי אף שהאמת שלוח ופרע אבל כל הדברים שאסרו חכמים שהביא ריש סימן ע"ה שם לא רק טוען שקר אלא גם תובע ממון שבאמת אין חייבין לו כגון שחייבים לו מנה תובע מאתים כדי לחייבו שבועה ולגלגל למקום אחר זה שהרי תובע מה שאינו מגיע לו וכן שאר הדוגמאות שהביא שם הש"ך מדובר באופן זה חוץ משלושה שלוח מהם אחד וכופר שאסור להם לעשות תובע אחד ושנים מעידים ושם יש לומר שגם התביעות הם שקר שהרי האמת שחייב לשלושה ואינו חייב כל המנה לאחד ואילו כאן תובע אחד מהם כל המנה אכן גם אם נאמר שהאמת שחייב הלוח כל המנה לאחד וכמו שנתבאר בסימן ע"ז באחד שלוח מג' שיכול אחד מהם לתבוע ממנו כל המנה מ"מ יש כאן טעם אחר לאיסור והוא שבעדות החמירה תורה שלא להעיד אף עדות אמת אם העדים מעידים שקר ודבר זה מפורש בתורה אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס ומבואר בריש סימן ל"ד שהכוונה שאסור לגרום לקבל עדות רשע אף אם הדבר אמת אף שהש"ך כתב שם שדין זה רחוק מסברה עיי"ש אבל הרמב"ם והטור והשו"ע כן כתבו שהוא לאו וכן כתבו התוס' גיטין ד' בטעם למה פסול מזויף מתוכו לר"א הסובר עידי מסירה כרתי שאף שהדבר אמת אין לעשות אלא בעדות כשרה וכן אסור לעד אחד להעיד בב"ד של גוים לחייב לישראל לשלם לגוי וכמו שנפסק בסימן כ"ח והגמ' בשבועות למדה דין זה שאסור לנגועין בעדות כמו באחד שלוח מג' להעיד לשנים שחייב מנה לג' מקרא מדבר שקר תרחק וכן זה שהיודע בחבירו שהוא רשע

הלכה כבית הלל, ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד, ופירש רש"י לא אמר רבא הלכה כב"ה אלא רב פפא אכסיף לפי שטעה והשמיט עצמו בכך, ע"ש, וא"כ י"ל דהו"ה בכה"ג דשפיר מצי לשקר כדי לקיים האמת, כי לפי דעתו הדיינים שעימו טועין הם בסברתם, מיהו יש לדחות ראיה זו ראולי משום בושא דקשה מאד שנשפך דמו בקרבו הותר לשנות, וכן מצינו ברמב"ם פ"ד מהלכות גזילה ה"ג, במסכת כיצד, היה עוסק במסכת נדה ואמר מקוואות אני שונה משום שלא יתבייש אם לא ידע להשיב, ועיין לחם משנה שם. ועוד נ"ל בס"ד ליישב טעם אחר בהך דרב פפא ששם לא הוציא מפיו דבר שקר אלא אמר מילתא סתומה דמשתמעה לתרי אנפי, כי הוא לא אמר דאמר רבא הלכה כב"ה בענין זה דשמן והדס, אלא אמר דאמר רבא הלכה כב"ה והוא כיון בלבו על דין אחר ששמע מרבא שאמר בו הלכה כב"ה, או שכיון על דין האמור בעלמא בכ"מ דהלכה כב"ה לגבי כ"ש, דודאי דרש זה רבא כמה פעמים, וכיון להטעות השומע שיחשוב על ענין השמן והדס קאמר ונמצא מפיו לא הוציא שקר, וכה"ג מצינו גבי רב כהנא בגיטין דף ס"ב באומרו שלמא למר ע"ש, וכיוצא בזה ארז"ל על יעקב אע"ה שאמר אנכי עשו בכורך, וכן בזוה"ק (פרשת וישלח דף קע"א ע"ב) אמרי על הפסוק ואמרתם כה לחי (שמאל א כה, ו) שאמר דוד הע"ה ונכון הוא, עכ"ל הרב פעלים. ושם הביא עוד הוכחות מכמה גמרות דרשרי לשקר כדי להעמיד הדבר על אמתותו. אבל לא שייך לומר כן על דברי הש"ך הנ"ל באות צ', שהרי הש"ך מירי שתובעים אותו בבי"ד, ואומר איני יודע והוא כן יודע, וא"כ זה שקר גמור, והש"ך לא כתב שיאמר באופן שמשמע לתרי אנפי.

כה) וז"ל ספר חסידים ס' תכ"ו: דע אע"פ שאמרו מותר לשנות מפני דברי שלום אם יבא נכרי או יהודי ויאמר לאדם תלוה לי מעות ואינו מלוה לו ברצון כי ירא פן לא יפרע לו, אינו יכול לומר אין לי כי מה שמותר לשנות בדברי שלום זהו בשכבר עבר הדבר, עכ"ל. וכתב ע"ז החיד"א בביאורו שם: אע"ג דכמה פוסקים סוברים דעובר על השבועה לשעבר חמור יותר מעבר על שבועה דלהבא כמבואר בחו"מ סי' ל"ד דין ה', הכא משנה על אותה שעה כגון שאומר אין לי ויש לו ולענין זה לשנות מה שהוא עתה יותר (טוב) [חמור] ממשנה ממה שעבר ואע"ג דאמרינן פ"ב דמציעא עבידי רבנן דמשנו במסכתא והוא אם שגורה בפיו מסכתא זו ואומר לאו ומשנה משהו עתה, שאני התם משום ענוה ושללא להחזיק טובה לעצמו מותר ולמדנו מזה דהענוה יותר מהשלום בפרט זה, עכ"ל. ועין שם במקור חסד אות ב'. ובשו"ת רב פעלים הנ"ל באות כ"ד הביא דברי החיד"א הנ"ל, וכתב ע"ז וז"ל: מיהו זה יבא נכון לפי פרש"י שפירש משום ענוה ולא לפי התוס' ומפרשים אחרים. והנה לפי תירוצו רבינו חיד"א ז"ל שכתב דהתם משום ענוה שאני, נחא בזה מה שיש להקשות על ספר חסידים הנז' מהך דביצה דף כ, ת"ר מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה ביו"ט, חברו עליו תלמידי שמאי הזקן אמרו לו מה טיבה של בהמה זו, אמר להם נקבה ולזבחי שלמים הבאתיה, כשכש להם בזנבה והלכו להם ופרש"י נקבה שאין עולה נקבה ולזבח השלמים

25/08/2018nnn

מצורף החכמה

על גמ' זו: למה ליה למימר הטעם משום שמלמד שקר לתנוק ולא קאמר דעובר אעשה שבתורה מדבר שקר תרחק. ומוכח מדבריו דס"ל שגם שלא בענין הדיינים והעדים "עובר אעשה שבתורה מדבר שקר תרחק". ועמש"ש ע"ז.

וכן מוכח מדברי הערוך לנר בנדה נז א. דבמשנה שם נו ב המשנה מונה דברים שהכותים נאמנים בהם לענין איסור והיתר. ובגמ' שם נו א הקשו ע"ז: והא לית להו ולפני עור לא תתן מכשול. ופירש"י: לא דרשי ליה במחטיא את חבירו ולא איכפת להם אם אנו חוטאים על פיהם. וכתב ע"ז הערוך לנר: ק"ק דמכ"מ איך משקרים ועוברים על מדבר שקר תרחק ועל לא תשקרו איש בעמיתו דכתיב בפירוש, עכ"ל.

וכד הוינא טליא אמרתי שעפ"י הסוכרים שרק בענין הדיינים והעדים יש איסור מן התורה לשקר, מיושבת קושייתו. ומדלא תירץ הערוך לנר כן, מוכח דס"ל שבכל גווני יש עשה של מדבר שקר תרחק ול"ת של לא תשקרו איש בעמיתו.

ומה מאד שמחתי שמצאתי כעת שגם הגר"ח קנייבסקי שליט"א בביאורו על מסכת כותים פ"א אות ל' כתב מעין דברינו הנ"ל ליישב קושיית הערוך לנר הנ"ל. ששם הביא קושיית הערוך לנר. וכתב ע"ז, וז"ל: והנה מלא תשקרו איש בעמיתו פשיטא דלא קשיא מידי דהא קרא אזהרה לשבועת שקר הוא דאתא וכו' וגם קרא דמדבר שקר תרחק מבואר בשבועות לא א דמיירי בדין ועדות ממון ע"ש והרמב"ם לא מנאה למ"ע בפני עצמה נראה דס"ל ג"כ דקאי אדינים אבל במשקרו בדבריו בעלמא ומרמה את חברו לא מצינו בהדיא בקרא וכו' עכ"ל. ושם הביא את דברי השערי תשובה לרבינו יונה שהבאנו לעיל באות י"ט, וז"ל הגר"ח קנייבסקי שליט"א שם: והשע"ת לר"י שער (ד') [ג'] מנה ט' מיני שקרנים וכו' דלא תכחשו ולא תשקרו קאי על עדות שקר ועל מרמה במו"מ אבל על סתם שקרים הביא קראי דדברי קבלה וכו' וי"ל דכותים לית להו הני דרשות וכו' עכ"ל.

ועוד כ' הגר"ח קנייבסקי שם: ועוד משמע שם מדבריו (של השע"ת) דשקר שאין בו שום הפסד לזולתו אין בו איסור דאורייתא כלל רק מדברי קבלה ולכן התיירוהו לצרכי מצוה כגון להשיב שלום או בהני תלת מילי דמשני רבנן וכו' עכ"ל. וע"ע מש"ש.

וסיים שם: וכ"ז בשקרים דלשעבר אבל בלהבא זה נלמד מהצדק ולא צדק וכו' ואם בשעת הבטחה הי' בדעתו לקיים ואח"כ חזר בו יש אופנים שמותר וכו' ורק למדת חסידות אין לעשות כן כדאמרין סוף שביעית ולתינוק אסור לעשות כן משום שמלמדו שקר כדאמרין בסוכה מו ב עיי"ש, עכ"ל.

וגם הגאון ר' ירוחם פישל פערלא וז"ל בביאורו לספר המצוות לרס"ג עשה כ"ב עמוד 312 כ' "דפשטי" דקרא (דמדבר שקר תרחק) לא מיירי אלא באזהרה לבי"ד שלא לדון דין שקר ודבר הלמד מענינו הוא דבדיינין מיירי". ועיי"ש שהאריך להוכיח דבריו אלה.

ושם בעמוד 316 הוכיח כן מסוכה מו ב. וז"ל: וקשה לכאורה תיפוק ליה דבלא"ה אסור לעשות כן משום הגדול גופי' שאומר שקר, דהא ודאי משמע מדקאמר לא לימא אינש וכו', דבשעת אמירה אין דעתו ליתן. וא"כ

שאסור להעיד עמו למדו מקרא מדבר שקר תרחק וקשה הרי יש לאו מפורש אל תשת ירך עם רשע וכמו שכתוב בריש ל"ד ועיין חידושי הרי"ם מה שכתב בזה, ולענ"ד יש לומר שהגמ' אמרה מקרא מדבר שקר תרחק לכלול גם שאר פסולים כמו נוגעין וקרובים ואילו מקרא דאל תשת ירך עם רשע אין איסור אלא לרשע ולא לפסולים אחרים, הן אמת שיש לפרש בש"ך שמתיר לטעון איני יודע בטעם אחר והוא שכשטוען איני יודע אינו אומר רק שאינו יודע שחייב אבל יתכן שיוודע שפטור ולכן אין כאן שקר כלל, וראיה לדבר שמי שתובעין ממנו ויודע שהוא פטור יכול לטעון איני יודע ולהשבע שאינו יודע וכמפורש בשו"ע שיכול לחזור ולטעון איני יודע לדקדק בשבועתו יותר, וקשה אדרבה אם ישבע איני יודע נשבע לשקר שהאמת שיוודע שפטור אלא ע"כ שאינו יודע הכוונה שאינו יודע שחייב אבל יתכן שפטור, אכן יש ראיה שגם לטעון טענת שקר ממש מותר ממה שכתבו הראשונים בכתובות גבי מה שאמרו שם לא לכתוב איניש אמגילתא שמא ימצאנו אינש דלא מעלי ויגבה ממנו ורצו ראשונים להוכיח מזה שאין אדם נאמן לומר פרעתי על כתב ידו שאם נאמן יטען פרעתי ודחו שמא ישכח ויטעון להדי' ע"כ הרי שמותר לאדם לטעון פרעתי אף שהוא טענת שקר. ע"כ ממ"ש הרב גולדברג שליט"א. וראה עוד להלן מש"ש בזה. ועיין גם מ"ש בברכת אליהו סימן ס"ט סק"ד ובהערה 5 * שם.

אחרי כתבי הנ"ל, ראיתי דמעין הדברים שכתבנו באותיות הקודמות, כ"כ הר"ר מנחם טריויש מק"ק זולצברג בספר ארח מישרים (מגנצא תרל"ח) סימן ט' ביאור סק"א וז"ל: בענין שקר כתוב בפ' קדושים ולא תשקרו איש בעמיתו, אכן הוא אזהרה לנשבע על שקר בענין ממון עיין ב"ק ק"ה ע"ב, גם הא דכתיב מדבר שקר תרחק בפ' משפטים מוקמינן לקרא על ענין הדיינים והעדים בשבועות ל' ע"ב ול"א עיי"ש וכו' אבל (לא בדיינים ועדים) אית ביה משום דובר שקרים לא יכון לנגד עיני, וכן משמע בחגיגה י"ד ע"כ גם הרמב"ם בספר המצוות לא הביא לאו ועשה זה על דברים בעלמא אלא על הא דב"ק ושבועות שם וכו'. ולפי"ז מה דפסקינן ביו"ד סי' ת"ב סעיף י"ב דמי שמת לו מת ולא נודע לו וכו' מיהו אם שואל עליו אין לו לשקר ולאמר חי הוא שנאמר מדבר שקר תרחק עכ"ל נראה דלאו דוקא, דקרא לא איירי בכה"ג, וכן משמע מהלשון דאמר אין לו לשקר, דעדיפא הו"ל למימר דאסור לשקר ועובר בעשה אם משקר ומשום כך נראה שכתב הג"א והביאו התוס' וט' בנגעים פ"ב מ"ה שלא יאמר נגע נראה לי בבית משום דובר שקרים לא יכון ולא כתב משום מדבר שקר תרחק, דקרא של תורה איירי דוקא בכגון הא דשבועות לכן הביא מתהילים וכן נראה מסעיף ב', שם הובא מהא דסוכה מו ב אע"ג שדובר שקר מ"מ אינו אסור אלא משום למדו לשונם דבר שקר וכו' וכן נראה מכמה דברים שהתירו לשנות בהם וכו' ואם היה איסור לאו או עשה לא היו מתירין בכה"ג, עכ"ל ארח מישרים. ועיין מש"ל אות י"ט.

ובנגוע למה שהוכיח הארח מישרים מסוכה מו ב דשלא בענין הדיינים והעדים אין מדבר שקר תרחק, יש להביא שהערוך לנר בסוכה שם חולק ע"ז. ששם הקשה